

حقوق عمومی

ولایت فقیہ در اسلام و قضا

مؤلف:

احمد عمادی

سرشناسه: عمادی، احمد، ۱۳۴۹ شهر بور
عنوان و نام پدیدآور: حقوق عمومی: ولایت فقیه در اسلام و قضا / مولف احمد عمادی.
مشخصات نشر: تهران: انتشارات پویانما، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ۲۵۱ ص، ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۹۷-۳۹-۲

وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۵۱.
عنوان دیگر: ولایت فقیه در اسلام و قضا.

موضوع: ولی فقیه
موضوع: Wilayat al - Faqih
موضوع: ولایت فقیه
موضوع: Wilayat al - Faqih
موضوع: حقوق عمومی (فقه)
موضوع: Public law (Islamic law)
رده بندی کنگ: BP۲۲۳/۸:۵
رده بندی دیو: ۲۹۱/۴۵:
شماره کتابخانه ملی: ۶۱۰۱۴۶۶

حقوق عمومی
ولایت فقیه در اسلام و قضا
ناشر: پویانما
مولف: احمد عمادی
نوبت چاپ: دوم - زمستان ۱۴۰۳
تیراژ: ۲۰۰ نسخه
لیتوگرافی و چاپ: نگین
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۹۷-۳۹-۲
قیمت: ۲۱۰۰۰۰ تومان

مرکز فروش: انتشارات پویانما - تهران: سهروردی شمالی، خیابان خرمشهر، خیابان عشقیار،
کوچه دوم، پلاک ۳ واحد ۱ تلفن: ۸۸۵۴۳۴۳۱-۲-۸۸۴۰۴۱۹۰
حق چاپ محفوظ است

یادداشت مؤلف :

هر چراغی روشنگر راهی است و پدرم تنها چراغ بی دریغ
این همه راه و این همه بی راه در این همه دشواری و این
همه تنهایی بوده و هست و مادرم....
همین بس که اگر پدر چراغی است پرفروغ و پرهیبت و پر
امید، همه را رست.

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱۳	(بخشی از دعای اول صحیفه سجاده)
۱۳	مقدمه
۲۱	فصل اول:
۲۱	کلیات حقوق عمومی در اسلام و قضا
۲۲	۱-۱ ماهیت حقوق عمومی
۲۳	۱-۲ تعریف حقوق عمومی در علم حقوق
۲۶	۱-۳ منابع حقوق عمومی
۲۷	۱-۳-۱ منابع عام حقوق عمومی
۲۷	اعلامیه‌های حقوق
۲۸	قوانین (اساسی و عادی)
۲۸	رویه
۲۹	عرف
۳۱	دکترین
۳۲	۱-۴ منابع خاص حقوق عمومی در اسلام
۳۲	قرآن
۳۴	سنت
۳۶	آرای فقها
۳۷	مصلحت
۴۳	عرف

- ۱-۵ اهداف حقوق عمومی در اسلام ۴۶
- ۱-۵-۱ اهداف مشترک ۴۶
- ۱-۵-۲ اهداف اختصاصی ۴۷
- فصل دوم: ۵۱
- بایسته‌های فقهی ناظر بر ولایت فقیه ۵۱
- ۲ - جامعیت اسلام (اشاره به دیدگاه‌های مربوط به جامعیت دین) ۵۲
- ۲-۱-۱ برداشت افراطی از جامعیت (دین در برگیرنده همه علوم بشری است) ۵۳
- ۲-۱-۱ برداشت مفرطی از جامعیت (جامعیت دین، صرفاً ناظر به امور اخلاقی و عبادی است) ۵۴
- ۲-۱-۲ برداشت منطقی از جامعیت (جامعیت دین در راستای هدف دین قابل بررسی است) ۵۵
- ۲-۲ ولایت عامه ۵۷
- ۲-۳ کرامت ۵۸
- ۲-۴ عدالت ۶۰
- ۲-۵ استعدادها و نیازهای واقعی ۶۱
- ۲-۶ اصل مشاوره ۶۳
- ۲-۷ اصل مسئولیت ۶۵
- ۲-۸ اصل نظارت ۶۸
- ۲-۹ اصل لا َحَرَجَ (تکلیف به اندازه طاقت) ۶۹

۷۰	۲-۱۰ اصل لاضرر.....
۷۳	فصل سوم:
۷۳	ولایت فقیه در حکومت اسلامی.....
۷۴	۳-۱ مفهوم ولایت مطلقه.....
۷۵	۳-۲ قیود ولایت مطلقه.....
۷۸	۳-۳ ارکان دولت در اسلام.....
۷۹	۳-۳-۱ رکن انسانی: ملت (امت مسلمانان و کافران اهل ذمه).....
۷۹	امت (مسلمانان).....
۸۱	اهل ذمه (غیر مسلمانان دارای پیمان).....
۸۲	امت و ملت (در حقوق اساسی ایران).....
۸۶	امت و ملت (رابطه تابع ملی و منافع دینی).....
۹۰	۳-۳-۲ رکن جغرافیایی (قلمرو).....
۹۱	قلمرو دولت اسلامی.....
۹۴	رابطه ملت با قلمرو.....
۹۵	۳-۳-۳ رکن اقتداری (حاکمیت).....
۹۵	مفهوم و ویژگیهای حاکمیت.....
۹۷	منشأ مشروعیت حاکمیت.....
۱۰۰	۳-۳-۴ رکن تشکیلاتی (حکومت).....
۱۰۰	ماهیت حکومت.....
۱۰۱	شخصیت حقوقی حکومت.....

۱۰۲	 سنخیت میان حاکمیت و حکومت
۱۰۳	 معیار دینی بودن حکومت
۱۰۳	 حکومت دین داران
۱۰۳	 حکومت رهبران دینی
۱۰۴	 حکومت ترویج کننده ارزشهای دینی
۱۰۴	 ۳-۴ حکومت دین در همه شئون اجتماعی و سیاسی
۱۰۵	 ۳-۴-۱ حکومت در اسلام
۱۰۵	 ۳-۴-۲ ویژگی های حکومت اسلامی
۱۰۵	 ویژگی علمی
۱۰۶	 ویژگی اخلاقی
۱۰۸	 ویژگی اجرایی
۱۱۵	 ۳-۵ چگونگی به حکومت رسیدن حاکمان
۱۱۶	 ۳-۵-۱ پیامبر اسلام و امامان معصوم
۱۱۷	 ۳-۵-۲ حاکمان در عصر غیبت معصوم
۱۱۷	 ۳-۶ نظریه ولایت انتصابی فقیهان
۱۱۸	 ۳-۷ ولایت انتصابی مقیده
۱۱۹	 ۳-۸ ولایت انتصابی مطلقه (عامه)
۱۲۲	 ۳-۹ نظریه ولایت انتخابی فقیهان
۱۲۵	 ۳-۱۰ اصول مشترک دو نظریه انتصاب (نصب) و انتخاب
۱۲۶	 ۳-۱۱ نظریه عدم ولایت فقیهان (به صورت انحصاری)

- ۱۲۷ ۳-۱۲ نظریه حربه
- ۱۲۹ ۳-۱۳ چگونگی حکومت حاکمان
- ۱۳۰ ۳-۱۳-۱ قلمرو ولایت حاکم اسلامی
- ۱۳۳ ۳-۱۴ تعیین و تشخیص ولی فقیه در عصر غیبت
- ۱۳۸ ۳-۱۵ شبهه در ضرورت ولایت فقیه در عصر غیبت
- ۱۴۱ ۳-۱۶ تفکیک قوا در نظام سیاسی اسلام
- ۱۴۳ ۳-۱۶-۱ تفکیک یا عدم تفکیک قوا بر اساس اصول حاکمیت الهی
- ۱۴۴ ۳-۱۶-۲ تفکیک قوا در عصر غیبت
- ۱۴۶ ۳-۱۷ تفکیک یا عدم تفکیک قوا در متون فقه سیاسی
- ۱۵۲ ۳-۱۸ ملاحظات مربوط به تفکیک قوا
- ۱۵۵ فصل چهارم:
- ۱۵۵ چارچوب اختیارات و عمل ولایت فقیه در حقوق عمومی اسلامی
- ۱۵۶ ۴-۱ ولایت فقیه و پیروی از قانون
- ۱۶۲ ۴-۲ نظارت ولی فقیه بر اجرای قانون اساسی
- ۱۶۴ ۴-۳ ولی فقیه و شورای نگهبان
- ۱۷۱ ۴-۴ ولی فقیه و همه پرسی
- ۱۷۳ ۴-۵ ولی فقیه و ابلاغ سیاستهای کلی نظام اسلامی
- ۱۸۲ ۴-۶ ارتباط ولایت فقیه و ریاست جمهور
- ۱۹۰ ۴-۶-۱ عزل رئیس جمهور
- ۱۹۳ ۴-۶-۲ قبول استعفای رئیس جمهور

۴-۷	ولی فقیه و صدا و سیما و نظام اسلامی	۱۹۴
۴-۸	ولایت فقیه و فرماندهی نیروهای مسلح	۱۹۶
۴-۹	ولایت فقیه و سیاست بین المللی	۲۰۱
۴-۱۰	ولایت فقیه و ریاست قوه قضائیه	۲۰۶
۴-۱۱	ولی فقیه و عفو و تخفیف مجازات محکومین	۲۰۸
۴-۱۲	جایگاه فرمان ولی فقیه	۲۰۹
۴-۱۵	ابلاغ سیاست‌های کلی به سه قوه	۲۱۵
۴-۱۵-۱	سیاست‌های ابلاغی به قوه مجریه	۲۱۵
۴-۱۵-۲	سیاست‌های ابلاغی به قوه قضائیه	۲۲۲
۴-۱۵-۳	سیاست‌های ابلاغی به قوه مقننه	۲۲۴
۱-۲	ولایت مطلقه فقیه از دیدگاه امام خمینی (ره)	۲۲۶
	فصل پنجم:	۲۴۱
	یافته‌ها و جمع‌بندی	۲۴۱
	منابع	۲۵۲

حمد خدای را که اول همه آثار هستی اوست و قبل از او اولی نبوده و آخر است بی آخر، پس از او آخری باشد، خدایی که دیده بینندگان از دیدنی قاصد و اندیشه و فهم وصف کنندگان از وصفش عاجز است.

(بخشی از دعای اول صحیفه سجادیه)

مقدمه

تشکیل حکومت دینی در جوامع انسانی یکی از رطیف اصلی و اساسی انبیاء الهی است، و ضرورت تأسیس حکومت دینی از سوی پیام آوران راستین از این روی است که، اجرای تعالیم دینی و حیانی که باعث تعالی ابنای بشر و ضامن سعادت آنهاست بستگی کاملی به عناصر حکومتی دارد تا در پرتو قوای مجریه، قوانین و احکام دینی عملی شود.

بر این اساس پیامبران، در هر عصری و در هر شرایطی، با قیام علیه طاغوت‌های زمان، در صورت امکان، در صدد تشکیل حکومت دینی از آن جهت که، نیازهای مادی و معنوی آنان را تأمین می‌کند و حریت و انسانیت را برای آنها به ارمغان می‌آورد. و باتز به بردگی کشیدن انسانها و گمراه نمودن آنها به مقابله بر می‌خیزد، بهترین نوع حکومت در جهان محسوب می‌شود.

۱. بهترین و کامل‌ترین نمونه و الگوی حکومت‌های جهان، حکومت دینی‌ای بود که توسط شخص پیامبر اکرم (ص) در عصر جاهلیت تأسیس شد و مردمان شبه جزیره عربستان را، از یوق سلطه طاغوتیان و جباران و خرافه پرستی به شرف اسلام مشرف نمود. رسول اکرم (ص) بعنوان رهبر جامعه اسلامی عالی‌ترین و کارآمدترین نوع حکومت را در عصر خویش به نمایش گذاشت.

از این روی حکمت خداوند اقتضا می‌کند بعد از نبی مکرم اسلام (ص) رهبری و هدایت جامعه اسلام به دوش ائمه اطهار (ع) و جانشینان بر حق پیامبرند نهاده شود و این زیادت و هدایتگری، تا زمان دوازدهمین فرد این شجره طیبه یعنی امام زمان (ع) ادامه یابد و از ابتدای شروع عصر غیبت صغری این رسالت سنگین و وظیفه خطیر بر دمه و عهده ولی فقیه جامع شرایط قرار می‌گیرد.

ولایت فقیه در ادامه ولایت پیامبر اسلام و ائمه اطهار (ع) در عصر غیبت بر اساس روایات صادره از ناحیه مقدسه خود پیشوایان راستین مشروعیت می‌یابد.

بنابراین ولی فقیه می‌تواند طبق شرایط زمان تشکیل حکومت بدهد و بر اساس قوانین اسلام که بر گرفته از قرآن و سنت نبوی (ص) است، اعمال نفوذ نماید. بعنوان حاکم شرع، اوامر و نواهی الهی را اجرا نماید و باعث روشنگری جامعه اسلامی تا زمان ظهور امام زمان (ع) آخرین حجت پروردگار، باشد و حافظ شریعت مطهره باشد.

بدون تردید، اصول اولیه و ریشه‌های اصلی فقه حکومتی اسلام، مانند هر مسئله اسلامی دیگر در قرآن مجید و سنت رسول خدا و ائمه معصومین (ع) قرار دارد و از لحاظ تاریخی پدایش و شکل‌گیری فقه حکومتی همزمان و همزاد با پیدایش «فقه عدل» اسلام، است. یعنی زمان پیدایش و تکوین آن نیز مانند فقه عمومی به عصر نبوت و نزول آیات شریفه قرآن مجید بر می‌گردد، چرا که همه احکام و دستورات اسلام در عصر نبوت با نزول آیات الهی و سنت شخص پیامبر اکرم (ص) تدوین و تکوین یافته است، تنها در اعصار بعدی با سیره و روایات ائمه معصومین (ع) فقه اسلامی در همان مسیر بنیانگذاری شده و بر پایه همان اصول و ملاکها توسعه و تطور یافته است.

فقه‌های اسلام نیز در عصر غیبت کبری، طبق دستور خود ائمه معصومین (ع) که فرموده‌اند: «علینا القاء الأصول و علیکم التفریع» تنها تفریع فروع بر اساس «اصول القائی ائمه (ع) را انجام داده و از این رهگذر به تعمیق و گسترش مباحث و مسائل فقهی و پرداخته‌اند. چنانکه در رابطه با پیدایش و گسترش همه فروع و مسائل فقهی این مسئله صادق است، در مورد پیدایش و گسترش عناوین و مسائل فقه حکومتی اسلام نیز صدق می‌کند از این رو، آیاتی از قبیل «انی جاعلک للناس اماماً»^۱، «النبی اولى بالمؤمنین من انفسهم»^۲، «فلقد کان لکم فی رسول الله اسوه حسنه»^۳، «ان یکون لهم الخیر...»^۴ و آیات مشابه دیگر اصل ولایت و حکومت عامه رسول خدا (ص) بر جامعه اسلامی را به گونه بساکن استوار و به دور از هرگونه ابهام بیان کرده و سنگ پایه فقه سیاسی و حکومتی را در بنیان ساختمان نظام فقهی اسلام کار گذاشته است.

به دنبال این قبیل آیات، آیات مربوط به تفریع اصل امامت و اوصیای پیامبر (ص) مانند «و یا ایها الذین امنوا اطیعوا الله، و اطیعوا الرسول و

۱- سوره بقره / ۱۲۴

۲- سوره احزاب / ۴۶

۳- سوره احزاب / ۲۹

۴- سوره احزاب / ۳۶

اولی الامر منکم»^۱، و «الیوم الکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دنیا»^۲ و امثال این آیات نازل شده و امامت و ولایت را از شخص پیامبر اسلام به جانشینان ذی صلاحیت بعدی او که همان ائمه معصومین از نسل خود او و علی ابن ابی طالب هستند، تعمیم داده ولایت و حکومت عامه را از حقوق و شوون مسلم امام معصوم غیر پیامبر قرار داده است. با اینکه ائمه معصومین در طول حیات خود، مایه لب الید گردیده و حق حکومت و ولایت آنان توسط افراد فائد صلاحیت رهبری غصب شده بود، با این حال، این حق برای آنان همچنان محفوظ برده است.

تفویض ولایت، اطاعت، قضاء، حربه، اقامه حدود و تعزیرات و بطور کلی حق تأسیس حکومت اسلامی و اداره امور جامعه مسلمین بر موازین قسط و عدل و انجام تکلیف امر به معروف و نهی از منکر و گردآوری وجوهات شرعی و مالیت های مناسب و معارف آن در موارد لازم و نافع به حال همگان از جمله شوون و اختبارات ولی فقیه در عصر غیبت است که از اهم مسائل فقه حکومتی اسلام به شمار می آید.

فقه حکومتی اسلام نیز مانند سایر احکام شرع و فقه عمومی آن در

۱- سوره نسا/ ۵۹

۲- سوره مائده/ ۳

درجه اول از قرآن و سنت نشأت گرفته و بر پایه اصول و موازین شرعی در طول زمان تطور و تکامل یافته است.

سیره رسول خدا (ص) در دوران بعثت و نبوت، بویژه در دوران سیزده ساله مدینه که عصر حکومت بود، و در ضمن هفتاد و اندی جنگ کوچک و بزرگی که در طول این مدت توسط پیامبر اسلام رهبری شد غنی‌ترین منبع فقه حکومتی و زنده‌ترین الگو برای تأمین حکومت اسلامی و شیوه اداره آن بشمار می‌آید.

چنانکه مجموعه مراسلات خارجی آن حضرت با سلاطین، امپراطوری‌ها، امراء و حکام زمان در سراسر جهان آن روز که آن‌ها را با شیوه دیپلماتی خاص و غیر معهود به پذیرش اسلام دعوت فرموده و مجموع آن‌ها به «محدثه الرسول، مشهود است، از منابع و مآخذ بسیار مهم فقه حکومتی اسلام در بخش سیاست، خارجی است.

برای این اساس فقه حکومتی ما میراث گرانقدری است که تنها از عصر پیامبر و ائمه معصومین باقی نمانده، بلکه در دوره‌های بعد، تهذیب و تطور یافته است.

در جمهوری اسلامی ایران حاکمیت الهی است و اسلام نیز همواره برای آنان برنامه مشخصی دارد و به دلیل داشتن کاربردی اجتماعی نمی‌تواند نسبت به ابزارهای اجرایی جامعه مانند تشکیل حکومت بی

تفاوت باشد. به علاوه بسیاری از احکام اسلام به گونه‌ای است که تنها در سایه حکومت، قابل اجرا است و عدم رضایت شارع به تعطیلی اجرای آنها اجماعی است و طبق قانون اساسی این حاکمیت از طریق قوانین الهی و رهبری الهی (ولایت فقیه) اعمال می‌شود. رسالت قانون اساسی، عینیت بخشیدن به زمینه‌های اعتقادی جامعه است. بر همین اساس در اصل دوم آن، پایه‌های اعتقادی نظام جمهوری اسلامی برشمرده شده است^۱ پیش‌بینی مقام ولایت امر و رهبری امت در اصول متعدد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران را یک نظام منحصر به فرد و خاص کرده

۱- اصل دوم قانون اساسی: جمهوری اسلامی، نظامی است بر پایه ایمان به:

۱. خدای یکتا (لا اله الا الله) و اختصاص حاکمیت و تشریع به او و اوست تسلیم در برابر امر او

۲. وحی الهی و نقش بنیادی آن در بیان قوانین

۳. معاد و نقش سازنده آن در سیر تکاملی انسان به سوی خدا

۴. عدل خدا در خلقت و تشریع

۵. امامت و رهبری مستمر و نقش اساسی آن در تداوم انقلاب اسلام

۶. کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسوولیت او در برابر خدا که از راه :

الف - اجتهاد مستمر فقهای جامع الشرایط براساس کتاب و سنت معصومین سلام الله علیهم اجمعین .

ب - استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری و تلاش در پیشبرد آنها.

ج - نفی هرگونه ستمگری و ستمکشی و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری، قسط و عدل و استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و همبستگی ملی را تأمین می‌کند.

است.^۱ اصل پنجاه و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مقام ولایت امر را ناظر و مشرف بر قوای سه گانه می‌داند. اصل مذکور تصریح دارد: «قوای حاکم در جمهوری اسلامی ایران عبارت هستند از: قوه مقننه، قوه مجریه و قوه قضائیه که زیر نظر ولایت مطلقه‌ی امر و امام است، بر طبق اصول آینده‌ی این قانون اعمال می‌گردند. این قوا مستقل از یکدیگر هستند.» پس از پیروزی انقلاب اسلامی، اولین مسأله تنوع حکومت بود که با پاسخ مثبت مردم به همه پرسشی نظام جمهوری اسلامی و قانون اساسی، شکل و محتوای این نظام مورد پذیرش قرار گرفت. طرح حکومت اسلامی بر پایه ولایت فقیه که در سالهای پیش از پیروزی انقلاب اسلامی از سوی امام خمینی (قدس سره) ارائه شد، انگیزه مشخص و منسجم جدیدی را در مردم ایجاد نمود. پس از تشکیل نظام جمهوری اسلامی نیز قانون اساسی بیانگر نهادها، مناسبات و روابط سیاسی اجتماعی تحکیم پایه‌های اساسی حکومت اسلامی و ارائه دهنده، روح و بن نظام حکومتی اسلامی گردید و از سویی ضرورت قانون برای جامعه با لزوم قانون مبتنی بر اداره یک جامعه و نیز ضرورت حکومت امری بدیهی است.

۱- اصل ۵۷ قانون اساسی: قوای حاکم در جمهوری اسلامی ایران عبارتند از: قوه مقننه، قوه مجریه و قوه قضائیه که زیر نظر ولایت مطلقه امر و امامت امت بر طبق اصول آینده این قانون اعمال می‌گردند. این قوا مستقل از یکدیگرند.